

העולם החומרי וחיבורו לעולם הגשמי אפשרי – רצוי – אסור

הדת לפי עצם טיבעה מדגישה את העולם הרוחני. הדגשתו ממעטת בערך העולם הגשמי. האם מאז ומעולם ועד עולם ככה? היש באמונותיהם של היהודים גם מחשבות אחרות? מה היחס הראוי בין העולם החומרי לעולם הרוחני בחיי הצבור? על אלה ועוד במקורות שלפניכם ובשיעור שיבוא אחריו.

רמח"ל – מסילת ישרים פרק יג

התשובה היא, כי הפרישות ודאי צריך ומוכרח והזהירו עליו חכמינו ז"ל, הוא מה שנאמר (תורת כהנים): "קדושים תהיו", פרושים תהיו. עוד אמרו (תענית יא): כל היושב בתענית נקרא קדוש קל וחומר מנזיר. עוד אמרו (פסיקתא): "צדיק אוכל לשבע נפשו", זה חזקיהו מלך יהודה, אמרו עליו ששתי אגודות של ירק וליטרא של בשר היו מעלין לפניו בכל יום, והיו ישראל מלעיגין ואומרים זה מלך?! עוד אמרו (כתובות קד): ברבינו הקדוש, שבשעת מיתתו שזקף עשר אצבעותיו ואמר, גלוי וידוע לפניך שלא נהנית מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה שלי. עוד אמרו (תנ"א כו): עד שאדם מתפלל על דברי תורה שיכנסו בתוך מעיו יתפלל על אכילה ושתיה שלא יכנסו בתוך מעיו. הן כל אלה מאמרים מורים בפירוש צורך הפרישות והחובה בו:

ומדוע זה כך?

ספר הכוזרי - מאמר חמישי אות א - כח

והנה מה שהנפש מצירת לעצמה את הצורות הוא שלמות לנפש אך מגיעה היא לשלמות זו רק כשהיא דבקה בעצם השכלי ההוא אך טרדת הגוף מבטלת את הנפש מן הדבקות ההיא אכן הדבקות השלמה לא תתכן כי אם לאחר כבוש כל כחות הגוף כי אין לנפש מונע מהדבקות בעצם השכלי אם לא הגוף ובהשתחרר הנפש מן הגוף היא נעשית משלמת בטוחה מכליון דבקה באותו העצם הנעלה המכנה בשם השכל העליון.

אם כן מאבק עולמי בין החומר לרוח. האדם הנעלה יעדיף את החלק הנעלה של אישיותו וירסן/ידכא/יכלא [מחק את המיותר] בחלק השפל של אישיותו. האין המקור הבא רומז למחשבה שונה?

רות רבה פרשה ה טו

ז ויאכל בעז וישת וייטב לבו למה וייטב לבו שבירך על מזונו ד"א וייטב לבו שאכל מיני מתיקה אחר המזון שהיא מרגלת לשון לתורה ד"א וייטב לבו שעסק בדברי תורה שנאמר (תהלים קי"ט) טוב לי תורת פיך
רמח"ל

ויאכל בועז וישת וייטב לבו - מאכל ומשתה הנשמה הלא היא תורת ה', אשר עליה יחיה האדם.

וראו גם את דברי הרמח"ל באותו ספר [מסילת ישרים שצוטט לעיל] הממקד את המחשבה באופק אחר לגמרי:

ספר מסילת ישרים פרק כו - בביאור מדת הקדושה

אך הקדוש הדבק תמיד לאלהיו, ונפשו מתהלכת בין המושכלות האמתיות באהבת בוראו ויראתו, הנה נחשב לו כאילו הוא מתהלך לפני ה' בארצות החיים עודנו פה בעולם הזה, והנה איש כזה הוא עצמו נחשב כמשכן, כמקדש, וכמזבח, וכמאמרם זכרונם לברכה (ב"ר פפ"ב): ויעל מעליו אלהים, האבות הן הן המרכבה, וכן אמרו (רש"י בראשית ז): הצדיקים הן הן המרכבה, כי השכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש, ומעתה המאכל שהם אוכלים הוא כקרבן שעולה על גבי האישים, כי ודאי הוא שיהיה

נחשב לעילוי גדול אל אותם הדברים שהיו עולים על גבי המזבח כיון שהיו נקרכים לפני השכינה, וכל כך יתרון היה להם בזה, עד שהיה כל מינם מתברך בכל העולם, וכמאמרם ז"ל במדרש כן המאכל והמשתה שהאיש הקדוש אוכל, עילוי הוא למאכל ההוא ולמשתה ההוא, וכאילו נקרב על גבי המזבח ממש:

איך נסמן את שתי הגישות בהקשר של חיי אנשים רגילים? ראו את דרשת התלמוד על מגילת אסתר:

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף יב עמוד ב

'ביום השביעי כטוב לב המלך ביין', אטו עד השתא לא טב לביה בחמרא [=האם עד כה (כל ימי המשתה המרובים עד עכשיו) לא הוטב לכו?]. אמר רבא: יום השביעי שבת היה, שישראל אוכלין ושותין, מתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות. אבל אומות העולם שאוכלין ושותין - אין מתחילין אלא בדברי תיפלות.

האם האבחנה היא בין ישראל לאומות העולם בלבד? שמא יש כאן הערה עקרונית לנקודת הממשק בין חיי הגוף לחיי הרוח?

בירור מסוג זה נערך גם בהתייחסות לחיי הצבור. עמדה נחרצת המקובלת על הוגים רבים מביע רבינו בחיי אבן פקודה:

ספר חובת הלבבות - שער תשיעי שער הפרישות - פרק ב
וכל אשר נוסף העולם ישוב נוסף שכלם חורב

גישה זו זוכה למיקום ולביקורת בקרב פרשנים שונים בהתייחסות לחטא המרגלים [פרשת השבוע]. למשל:

הרב קוק מגיב לדברי ר' בחיי בדברי תפילה:

מאמרי ראיה עמ' 406 אות ג

הגיע הזמן לפרסם בעולם. שהקודש, האידיאליות העליונה הראויה להיות נכספת מכל צדיקים, מכל ברי לב. הוא יונק מהחול. כמו שהצומח יונק מהדומם וכמו שהחי והאדם נוזן ממה שהוא למטה ממדרגתו כהויה ואז יבא התור בעולם, שרוח הקודש ושאיפת הקודש יהיו הגורמים האדירים לבנין העולם ושכלולו, ויסור אז מהעולם אותו המצב של המארה העתיקה הרובצת עליו. המתבטאת במאמר הפילוסופי המוסרי של החסיד בחוה"ל: "שכל מה שמוסיף העולם ישוב, מוסיף השכל חורבן", ויהיו ישוב השכל וישוב העולם. הולכים בהדדיות גמורה, ויהיה כבוד ד' לעולם וישמח ד' במעשיו.

לאור זאת הוא מציב את חזונו הגדול לעם היהודי לדורותיו כמבקש את האיחוד בין העולמות.

אורות - למהלך האידיאות ח"ב

בראשית מטעו של העם הזה, אשר ידע לקרוא בשם הרעיון האלהי הברור והטהור בעת השלטון הכביר של האליליות בטומאתה פראותה, נתגלתה השאיפה להקים צבור אנושי גדול אשר "ישמור את דרך ד' לעשות צדקה ומשפט". זוהי השאיפה, שבאה מכח ההכרה הברורה והעזה והתביעה המוסרית הכוללת והרמה, להוציא את האנושיות מתחת סבל נורא של צרות רוחניות וחמריות ולהביאנה לחיי חופש מלאי הוד ועדן, באור האידיאה האלהית, ולהצליח בזה את כל האדם כלו. למלואה של שאיפה זו צריך דוקא, שצבור זה יהיה בעל מדינה פוליטית וסוציאלית וכסא ממלכה לאומית, ברום התרבות האנושית, "עם חכם ונבון וגוי גדול", והאידיאה האלהית המוחלטת מושלת שמה ומחיה את העם ואת הארץ במאור חייה. למען דעת, שלא רק יחידים חכמים מצוינים, חסידים ונזירים ואנשי קדש, חיים באור האידיאה האלהית, כי גם עמים שלמים, מתוקנים ומשוכללים בכל תקוני התרבות והישוב המדיני; עמים שלמים, הכוללים בתוכם את כל השדרות האנושיות השונות, מן רום האינטליגנציה האמנותית, הפרושית, המשכלת והקדושה, עד המערכות הרחבות, הסוציאליות, הפוליטיות והאקנומיות, ועד הפרולטריון לכל פלגותיו, אפילו היותר נמוך ומגושם.

Comment [1קא]: רבנו בחיי בן יוסף אבן בקודה (1050 - 1120)
פילוסוף יהודי, מחבר חובת הלבבות, הוגה דעות ודיין יהודי שגדל וחי בעיר סרגוסה בספרד המוסלמית בתור הזהב של יהדות ספרד.
ספרו העיקרי, מוכר כ"חובת הלבבות", הינו ניסוח של "תורת המוסר" היהודית. מודגשת בו האתיקה המוסרית שבדת, שהיא העיקר, בשונה מגישת הרמב"ם, שראה את הבחינה השכלית כעיקר. ספרו נחשב לאחד מספרי האמונה העיקריים ביהדות, לצד הכוזרי, מורה נבוכים, אמונות ודעות ואחרים.

אולם יחד עם זאת, יודע הרב קוק, שלחבירה לעולם הגשמי יש מחיר כבד. לעיתים כל כך כבד המחיר שהאדם והחברה ועם הטהורים, לא נכונים עוד לשלם את המחיר – והולכים אל 'התכנסות פנימית' שמשמעותה קשה ביותר:

אורות המלחמה ג

עזבנו את הפוליטיקה העולמית מאונס שיש בו רצון פנימי, עד אשר תבא עת מאושרה, שיהיה אפשר לנהל ממלכה בלא רשעה וברבריות; זהו הזמן שאנו מקוים. מובן הדבר, שכדי להגשימו אנו צריכים להתעורר בכחותינו כולם, להשתמש בכל האמצעים שהזמן מביא: הכל יד אל בורא כל עולמים מנהלת. אבל האיחור הוא איחור מוכרח, בחלה נפשנו בחטאים האיומים של הנהגת ממלכה בעת רעה. והנה הגיע הזמן, קרוב מאד, העולם יתבסס ואנו נוכל כבר להכין עצמנו, כי לנו כבר אפשר יהיה לנהל ממלכתנו על יסודות הטוב, החכמה, היושר וההארה האלהית הברורה. "יעקב שלח לעשו את הפורפירא": "יעבר נא אדוני לפני עבדו", אין הדבר כדאי ליעקב לעסוק בממלכה, בעת שהיא צריכה להיות דמים מלאה, בעת שתובעת כשרון של רשעה. אנו קבלנו רק את היסוד כפי ההכרח ליסוד אומה, וכיון שנגמל הגזע הודחנו ממלוך, בגוים נתפורנו, נזרענו במעמקי האדמה, עד אשר עת הזמיר הגיע וקול התור ישמע בארצנו.

לאילו מאורעות היסטוריים רומזים הדברים? כיצד ניתן לנתח את החיים שלנו כאן במדינת ישראל על שלל אויביה לאור דברי סעיף זה?

עוד משהו על הסוגיה בסגנונו של הרב קוק. זהו חלק ממאמר ארוך העוסק במחלוקת של הבייתוסים מול הפרושים [אבותיהם של חז"ל – מסמני הדרך היהודית שבה פוסעת היהדות מאז עד ימינו]. המחלוקת ההלכתית נגעה לזמנו של חג השבועות, ולפרשנות המקרא. השלכה של המחלוקת הוא לשאלת קצירת העומר בשבת. לפי הפרושים קצירה כזו אפשרית – וכשהיא מזדמנת היא מצוה [למרות חילול השבת]. לעומת הבייתוסים שלא מאפשרים למציאות כזו להתרחש וממילא אין הקצירה דוחה את השבת.

יום הביכורים – זמן מתן תורתנו – מאמרי ראי"ה ח"א

הבייתוסיות ודאי לא היתה חרדה על קדושת השבת ושמירתו יותר משומרי התורה הנצחיים, הפרושים, ולא בשביל משמרת השבת ממלאכת קצירת העומר היתה מלחמתם כל כך נטושה נגד המציאות של האפשרות שידחה העומר את השבת, אם לא יפרשו כפירוש הפלסטר שלהם, ממחרת שבת בראשית, אבל מחשבת רעל עמוקה היתה בלבבם. הם, אשר לא יכלו להתעמק בסגולת ישראל המיוחדת, לדעת את עומק הקדש אשר לגוי הקדוש הזה, אשר בשבתו על אדמת קדשו גם חקלאותו ובנין ארצו בכל תוצאותיה המעשיות והקרקעיות תוכן קודש יש להם, ודגל קודש הוא דגלם, ואוצר הקודש, התורה הקדושה, הוא כל מוסד חייהם הלאומיים כמו הפרטיים. זאת ידעו הכל כי השבת קודש הוא לישראל והשבתה מכל מלאכה היא בו חובה נמרצת, יוצא מן הכלל הוא רק התוכן של עבודת הקודש העליונה, המסתורית, הספוגה אור קדש קדשים, עבודת המקדש, אבל מי יהין לחשוב שתהיה החקלאות קשורה בקשר אמיץ, עם עבודת הקודש העליונה הרזית, השמימית: ידעו הכל כי אסורה היא כל עבודה וכל מלאכה בשבת, ובחריש ובקציר תשבות, ואיך יכול הקרבן הבא ב"החל חרמש בקמה" להיות דוחה את השבת, אם לא הרמז הגדול שיש כאן כי החקלאות הארץ ישראלית בישראל, יסוד ישוּבו ובנין נחלתו, נמשכת היא ממקור הקודש באומה קדושה זו, ואם כי כל העבודה החקלאית בגילוייה והתמשכותה המעשית, הרי היא מכלל מלאכת החול ואסורה בשבת, אבל הקרבן של חגיגת ראשית הקציר מהחל חרמש בקמה מוכרח להיות עולה למדרגת הקודש של הצבור הקבועה הדוחה את השבת, ואז האומה יודעת בכללותה איך לנצור את אישון עינה, את קדשיה כולם, את דבר ד' אשר עמה, את התורה ואת המצות שהם חיי סגולתה. וזאת לא יכלה הבייתוסיות לעכל, עיניה החלשות כהו ולא יכלו לסבול את האור הגדול הזה הזורח במלוא הדרו, ועל כן רצתה להאפיל אותו ולהבליט ש"אין קצירת העומר דוחה את השבת", אין החקלאות עולה גם בישראל למדרגה של קודש קדשים, וממילא יתפוס בה החול הרגיל את מעמדו ומוזה תוכל כבר הדרגה להיות הולכת ויורדת עד כדי האפסיות של אור הקודש מחיי הלאום, והקבוץ הישובי.